

B. COPPEIN, *Edmond Picard (1836-1924), actor en getuige van een veranderend Belgisch rechtsdenken in Europees perspectief aan het einde van de negentiende eeuw*, Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Onderzoekseenheid Romeins Recht en Rechtsgeschiedenis, 2010, promotor: Prof. dr. F. Stevens

De Belgische advocaat en rechtsgeleerde Edmond Picard (1836-1924) was zonder twijfel tijdens de negentiende eeuw één van de beeldbepalende figuren van de juridische wereld van zijn land, maar lijkt inmiddels nagenoeg volledig opgegaan te zijn in de nevelen van de tijd. Door de focus op hem te richten werd uiteindelijk meer dan een kwarteeuw na datum de handschoen opgenomen die de Brusselse hoogleraar Léon Ingber naar zijn toehoorders uitwierp op de VIII^{ste} Belgisch-Nederlandse Rechtshistorische dagen (Brussel, 1983) om de man en zijn oeuvre tot voorwerp van onderzoek te maken: "Edmond Picard est mort depuis près de soixante ans et, en dépit des nombreux domaines dans lesquels il s'est illustré, malgré la place considérable qu'il occupe dans l'histoire de Belgique, l'homme et l'œuvre n'ont fait l'objet que de quelques trop rares études soit fragmentaires, soit superficielles. [...] Le moment me semble venu d'ouvrir les livres d'Edmond Picard, sans se laisser distraire par l'image multiforme de ce personnage aux aspects contradictoires, fascinants et irritants".

Concreet beoogde het proefschrift, dat werd opgevat als een intellectuele juridische biografie *sensu lato*, een synthese te presenteren van het rechts-

denken van Picard en dat te kaderen binnen zijn Belgische en Europese context.

1. BIOGRAFISCHE SCHETS

Edmond Picard werd geboren op 15 december 1836 te Brussel als vijfde in een gezin van zes kinderen. Hij was de zoon van François-David Picard en Marie-Joséphé Moens de Roose. Langs vaderszijde stamde hij af van een Ardeens-Luxemburgse familie; zijn moeder had Zeeuws-Vlaamse roots. Zijn vader was eerst pleitbezorger en later advocaat aan de balie van het Brusselse hof van beroep en doceerde tevens vanaf haar oprichting burgerlijk recht aan de Université Libre de Bruxelles (ULB).

Op zeventienjarige leeftijd onderbrak Picard zijn humaniorastudies om aan te monstereen als scheepsjongen. Die beslissing was wellicht ingegeven door de tijdelijke precaire financiële situatie van zijn ouders. In de periode 1854-1856 maakte hij drie reizen. Op 31 december 1856 behaalde hij het diploma van tweede luitenant op de lange omvaart. Daarna begon hij alsnog aan een rechtenstudie. Op 14 april 1860 studeerde hij af als doctor in de rechten met de grootste onderscheiding, waarna hij zich inschreef aan de balie. Voor zijn stage koos hij Jules Lejeune als patroon, met wie hij nadien levenslang bevriend zou blijven. Op 23 mei 1863 werd hij opgenomen op het tableau van de Orde van Advocaten bij het Brusselse hof van beroep. Aan de balie maakte Picard een blitzcarrière. Hij werd voorzitter van het Bureau voor Kosteloze Rechtspleging en zetelde twee jaar in de Raad van de Orde. Bij Koninklijk Besluit van 9 juli 1880 werd hij benoemd tot advocaat bij het Hof van Cassatie. Hij bekleedde dit ambt gedurende veertig jaar en nam ontslag in 1920. Door zijn confraters werd hij driemaal verkozen tot stafhouder van de Orde van Advocaten bij het Hof van Cassatie, met name in 1898-1899, 1899-1900 en 1916-1917. Als advocaat specialiseerde hij zich voornamelijk in onteigeningsrecht, intellectuele rechten en zeerecht. Daarnaast trad hij aan in een beperkt aantal geruchtmakende strafzaken, waarmee hij zijn reputatie vestigde. Zelf had hij gedurende zijn loopbaan minstens drieënveertig stagiairs, onder wie schrijvers als Emile Verhaeren en Maurice Maeterlinck, maar ook politici als Henry Carton de Wiart en Jules Destrée.

Zijn faam als rechtsgeleerde heeft Picard voornamelijk te danken aan de *Pandectes belges*, indrukwekkende 136-delige encyclopedie die een overzicht biedt van het Belgische recht van de negentiende eeuw (1830-1914). Hij startte de reeks op in 1878 en bleef er tot aan zijn dood de bezieler van,

waarna de reeks door zijn voormalige stagiair Léon Hennebicq werd afgewerkt. In het verlengde daarvan publiceerde hij samen met zijn uitgever de *Bibliographie générale et raisonnée du droit belge* (1890) en lanceerde hij in 1888 de *Pandectes périodiques*, waarin de lopende rechtspraak, rechtsleer en wetgeving werd opgelijst. Met het oog op een academische carrière in de voetsporen van zijn vader had hij in 1864 aan de ULB zijn aggregatieproefschrift verdedigd, maar in 1875 verbrak hij alle contacten met zijn *alma mater* omwille van een misgelopen benoeming. Niet toevallig was hij in 1894 nauw betrokken bij de oprichting van de Université Nouvelle, een linkse afscheuring van de ULB die evenwel nooit officieel werd erkend door de overheid. Hij doceerde er vanaf het begin tot aan de opheffing in 1919 Encyclopedie van het recht, Historische inleiding tot het burgerlijk recht en Zakelijke rechten. Voorts liet hij zich steeds opmerken door zijn grote corporatistische inzet voor zijn confraters. Hij speelde een sleutelrol in de revitalisering van de Conférence du Jeune Barreau de Bruxelles, richtte samen met Ferdinand Larcier en enkele advocaten in 1881 het *Journal des Tribunaux* op, dat hij als eerste hoofdredacteur positioneerde als spreekbuis van de balie, engageerde zich actief binnen de Fédération des Avocats en werd in 1891 erevoorzitter van het Vlaams Pleitgenootschap bij de balie van het Brusselse hof van beroep.

Op politiek vlak profileerde Picard zich aanvankelijk binnen de progressistische vleugel van de liberale partij en onderschreef hij als redacteur van *La Liberté* opmerkelijke standpunten. In de jaren 1870 en 1880 stelde hij zich enkele keren tevergeefs kandidaat bij de wetgevende verkiezingen. Uiteindelijk werd hij in 1894 provinciaal senator voor de Belgische Werklieden Partij (BWP). Ondanks diverse afwijkende meningen zette hij de jonge partij en haar standpunten vanaf het begin op de kaart in de Hoge Vergadering. In 1908 legde hij zijn mandaat neer.

Kunst en literatuur waren voor Picard vooral geliefkoosde vrijetijdsbestedingen. In 1881 was hij medeoprichter van *L'Art Moderne*, dat vanaf 1884 fungeerde als orgaan voor de Brusselse avant-gardekunstkring Les XX en nadien voor diens opvolger La Libre Esthétique. Ook was hij een belangrijk kunstmecenas; hij richtte salons in die ontmoetingsplaatsen waren voor de *beau monde* en bezat gedurende enkele jaren een eigen kunstgalerij annex museum. Van 1905 tot 1907 patroneerde hij het kunstenfestival 'Ostende, centre d'art'. Tot slot stimuleerde hij de vorming van een eigen Franstalige Belgische literatuur; zelf publiceerde hij enkele nouvelles die als hoogtepunten gelden van de zogenaamde *littérature de robins*.

Op 21 december 1901 werd Picard met een imposante plechtigheid in het Brusselse Justitiepaleis gehuldigd voor zijn vijfenzestigste verjaardag en

veertig jaar balielidmaatschap. Bij die gelegenheid werd ook de Libre Académie de Belgique opgericht, die vanaf 1902 jaarlijks een prijs uitreikte. Picard overleed op 19 februari 1924 op zevenentachtigjarige leeftijd. Reeds bij zijn overlijden, maar nog veel meer nadien viel hem een hoogst wisselvallige receptie te beurt.

2. LITERATUUR EN BRONNEN

Over Picard bestaat weinig of geen substantiële literatuur. Zo is er nog steeds geen volwaardige objectieve academische biografie. Het boek van Alex Pasquier (1945) doet door zijn weinig kritische inslag eerder denken aan een hagiografie, daar waar een veel recenter werk van Foulek Ringelheim (1999) *de facto* alleen als een pamfletachtig essay kan beschouwd worden, omdat het zich bezondigt aan *Hineininterpretierung*.² Voor het overige moet men zich behelpen met tal van kleinere artikels en bijdragen en kan voor enkele deelaspecten een beroep worden gedaan op enkele licentiaatsverhandelingen.

Daarom bleek een grondige bronnenstudie een absolute noodzaak. Van Picard is geen eigen persoonsarchief beschikbaar dat als een mooi afgebakend geheel wordt bewaard in één archiefinstelling. In februari 1913 woedde een brand in zijn huis en zelf verkocht hij tijdens een leven nog een groot deel van zijn bibliotheek en inboedel op openbare verkopen. Het archief van zijn advocatenkabinet is wellicht vernietigd. Wat overbleef van zijn archief, kwam uiteindelijk terecht bij zijn twee kleindochters. Nicole Picard legateerde haar deel in 1986 aan de Koninklijke Bibliotheek Albert I. Het betreft zevenenzeventig boeken, die doorgaans ingebonden zijn met archiefbescheiden of soms zelfs volledig daaruit bestaan, en één portefeuille. Het erfdeel Denise Picard is vermoedelijk terechtgekomen in de Archives et Musée de la Littérature. Het beslaat een twintigtal banden en vormt er de logische pendant van. In het Handschriftenkabinet van de Koninklijke Bibliotheek Albert I berust voorts het manuscript van het dagboek dat Picard bijhield tijdens de Eerste Wereldoorlog. Ook werden nog een aantal persoonlijke papieren van Picard aangetroffen in de bibliotheek van de Brusselse balie.

Het belangrijkste secundaire archief met betrekking tot Picard is dat van Albert Guislain, auteur van een onuitgegeven biografie over Picard. Daarnaast werd gebruik gemaakt van het archief van de tweede afdeling van het

² Pasquier (A.), *Edmond Picard* (Collection nationale, 59), Brussel, Office de Publicité, 1945²; Ringelheim (F.), *Edmond Picard, jurisconsulte de Race* (Petites fugues). Brussel, Larcier, 1999.

algemeen secretariaat van het Ministerie van Justitie, het archief van de Orde van Advocaten bij het Hof van Cassatie en enkele archieven van toenmalige politici.

Naast archief werd een beroep gedaan op de eigentijdse juridische pers. Respectievelijk werden *La Belgique judiciaire* (1842-1924) en het *Journal des Tribunaux* (1881-1924) doorgenomen, beide vanaf hun oprichtingsjaar tot en met het overlijdensjaar van Picard. Nog een andere krant, *La Liberté* (1865-1867), werd aangewend, omdat daarin de kiemen lagen van tal van opvattingen van Picard.

Hoofdbron voor het onderzoek vormde uiteraard het omvangrijke uitgegeven oeuvre van Picard zelf. Daaruit werd een beredeneerde selectie gemaakt. De kern van zijn oeuvre bestaat uit zijn aggregatieproefschrift *Essai sur la certitude dans le droit naturel* (1864), de negenentwintig inleidingen die hij schreef voor de *Pandectes belges*, zijn hoofdwerk *Le Droit pur* (1899) en de laatste herwerking daarvan *Les Constantes du Droit* (1921). In tweede instantie stonden nog de *Manuel pratique de la profession d'avocat* (1869, coauteur met Gustave Duchaine) en de syllabi van zijn leeropdracht aan de Université Nouvelle ter beschikking. Ook bleek het noodzakelijk om tal van niet-juridische werken uit zijn oeuvre te lezen, hetzij omdat ze verwijzingen bevatten naar elementen van zijn rechtsdenken hetzij omdat ze een biografisch-contextueel belang hadden.

Logischerwijze konden nog tal van andere uitgegeven bronnen worden gebruikt. Bijzonder relevant was bijvoorbeeld de neerslag van een aantal gesprekken die Fernand Passelecq met Picard had in de periode 1921-1923. Van eigentijdse rechtsgeleerden werd slechts een beperkt aantal werken gelezen; het was binnen het toegemeten tijdsbestek immers niet mogelijk om hun integrale oeuvre door te nemen. Ter aanvulling werd een beroep gedaan op eigentijdse bundels, de *Parlementaire Handelingen* en mémoires van politici.

3. TERMINOLOGIE EN METHODE

De term 'rechtsdenken' is in het proefschrift gebruikt als koepelterm om het geheel aan opvattingen over het recht van Picard te benoemen. De definitie ervan is ruimer dan wat doorgaans als privaat- en publiekrechtelijke rechtsleer of doctrine wordt begrepen doordat ook de rechtsfilosofie en de visie op de verhouding tussen recht en samenleving eronder vallen. Picard achtte deze drie aspecten namelijk even essentieel. Bovendien blijkt het ondoenbaar om

ze strikt van elkaar te onderscheiden. Het rechtsdenken van Picard is veeleer een continuüm van nauw met elkaar samenhangende en onderling innig verbonden meningen en stellingen. De voorgestelde term weerspiegelt die ruimheid en verwantschap van zijn opvattingen, maar mag niet als onbegrensd worden geïnterpreteerd. Alles wat onder die noemer wordt gerangschikt, heeft steeds uitsluitend betrekking op het recht of houdt daar uitdrukkelijk verband mee.

Concreet werden binnen het rechtsdenken van Picard vijf cruciale domeinen geselecteerd, waarop hij een wezenlijke bijdrage heeft geleverd en die representatief zijn voor de totaliteit ervan. Respectievelijk werd stilgestaan bij zijn rechtsfilosofie, zijn visie op de vormgeving van het recht, zijn houding ten aanzien van de vermaatschappelijking van het recht en de strijd om democratie, zijn opvattingen over de hervorming van het gerecht en zijn ideeën over de verhouding tussen recht *versus* ras en natie. Voor elk van deze domeinen werd getracht in de mate van het mogelijke de noodzakelijke context binnen een Belgisch en Europees perspectief (*in casu* de drie buurlanden) aan te brengen door een vergelijking met de houding van andere toenmalige rechtsgeleerden ten aanzien van enkele leerstukken.

4. ONDERZOEKSBEVINDINGEN

Het rechtsdenken van Picard kenmerkt zich vooral door zijn *meerlagigheid*. Alhoewel het zeker een emanatie blijkt van een veranderend Belgisch en Europees rechtsdenken, mag het daar niet toe gereduceerd worden. De originaliteit ervan schuilt bovenal in zijn alomvattendheid.

4.1. Een *meerlagig* rechtsdenken

Meest opvallende rode draad doorheen het rechtsdenken van Picard is onmiskenbaar de gerichtheid ervan op de emancipatie van het gewone volk in het algemeen en de arbeidersklasse in het bijzonder. Het belangrijkste deel van het openbare leven van Picard en de kern van zijn rechtsdenken speelden zich immers af tegen de achtergrond van het fin de siècle, hier gedefinieerd als de periode 1878-1914. Dat tijdperk was in de Belgische geschiedenis een scharnierperiode, die definitief de overgang inluidde van een cijnssysteme naar een massademocratie. Parallel met de toekenning van het algemeen meervoudig stemrecht kwam toen de vraag naar sociale wetgeving op, die

betere levensomstandigheden moest garanderen voor de geproletariseerde arbeidersbevolking.

Vanuit zijn rechtsfilosofie beschouwde Picard het sociale vraagstuk niet langer als een moreel dan wel als een juridisch probleem, cruciale opvatting die hij mee trachtte te verspreiden door het recht te vulgariseren. In die strijd tussen rechtelozen en rechtbezitters koos hij, zelf exponent van de burgerij, maar beseffend dat hun tijdperk naar zijn einde liep en dat een verdere democratisering van de samenleving onontkoombaar was, resoluut partij voor de eersten. Zijn eigen klassendoorbreekende ervaring als scheepsjongen en matroos zit daar wellicht voor veel tussen. Hij pleitte vanaf het begin ronduit voor de toekenning van het algemeen enkelvoudig stemrecht, beklemtoonde de noodzaak van een sociaal beleid, dat hij weldra vertaalde naar een vraag om sociale wetgeving, en onderschreef leer- en dienstplicht. Jarenlang stond hij in de voorste gelederen mee op de barricaden. Sowieso altijd al één van de meest vooruitstrevende figuren van de progressistische strekking binnen de liberale partij was zijn uiteindelijke toenadering tot de BWP geen verrassing. Nadat hij in 1894 werd aangeduid als provinciaal senator hield hij vast aan dezelfde uitgangspunten. Hij verwierp uitdrukkelijk het algemeen meervoudig stemrecht als eindstadium en huldigde het principe van 'één man, één stem'. Evenzeer ondersteunde hij actief de uitbouw van de sociale wetgeving. Vooral in het risicobegrip, dat een alternatief bood voor het klassieke discours van verantwoordelijkheid, schuld en fout, zag hij de doorbraak van een nieuw recht. Zijn profilering op antisemitisch vlak vanaf de jaren 1890 houdt in dezelfde lijn rechtstreeks verband met zijn afkeer voor het grootkapitaal.

Tegelijk blijkt echter maar al te zeer dat die volksverheffing bij Picard ook op een aantal limieten botste. Zijn inzet voor kansspelen, zijn pleidooien voor luxe en zijn verzet tegen de invoering van een inkomensbelasting zijn in dat opzicht niet zonder belang. Met betrekking tot democratie en het parlementair mandaat koesterde hij finaal eigenlijk een zeer verheven opvatting. Dat elke volwassen man moest kunnen kiezen, stond voor hem zonder meer buiten kijf, maar dat mocht geen afbreuk doen aan de werking van het parlement en de kwaliteit van het wetgevend werk. Betreurend dat ambtenaren sinds 1848 niet meer in het parlement mochten zetelen, bepleitte hij als technocratisch tegenwicht de oprichting van een Raad voor Wetgeving. Zijn hoop dat door het algemeen stemrecht, zelfs in een onperfecte meervoudige vorm, ook de samenstelling en de werking van het parlement ten goede zouden veranderen, sloeg om in verbittering toen hij als senator zelf moest ervaren dat vooral de macht van de partijen en de regering toenam en de oude *politique politicienne* nog steeds hoogtij vierde. Tekenend voor zijn elitarisme is nog het feit dat hij democratie niet bestempelde als een universeel gegeven en de toekenning van

stemrecht aan in zijn ogen minderwaardige rassen als absurd van de hand wees.

Ook het gebruik van het begrip rechtvaardigheid, centrale ideologische pijler van zijn rechtsdenken, getuigt van een dergelijke ambiguïteit. Voor Picard moest de verspreiding van de rechtvaardigheid, wat hij omschrijft als vermaatschappelijking (*socialisation*), onvermijdelijk uitmonden in een collectivistische maatschappij, waarin het recht in de moraal zou opgaan. Dat collectivisme mag niet verward worden met communisme en behelst voornamelijk de nationalisering van een aantal sleutelsectoren van de samenleving. Het fundament van de particuliere eigendom bleef voor hem, anders dan voor Pierre-Joseph Proudhon die hij als één van zijn inspiratiebronnen naar voor schoof, evenwel onaantastbaar. Wel bood Picard hiermee een evenzeer socialistisch alternatief voor het revolutionaire discours van Karl Marx. Enerzijds was het begrip rechtvaardigheid door de notie van geleidelijkheid die erin begrepen was veel minder bruuskerend voor de leidende politieke klassen: rechtvaardigheid was in de ogen van Picard iets dat alleen maar op lange termijn gerealiseerd kon worden. Anderzijds was de notie zeker niet vrijblijvend en bevatte ze noodzakelijkerwijze ook een zekere mate van afdwingbaarheid door de Staat. Daarmee schreef Picard zich uiteraard ook in de pragmatische reformistische lijn van de BWP in.

In zijn opvattingen over de hervorming van het gerecht is eenzelfde *meerlagigheid* terug te vinden. Wat de advocatuur betreft, hield hij ontegensprekelijk vast aan een procesgebonden invulling van het beroep en bijgevolg aan de klassieke deontologie, waarin de plicht tot verdediging centraal stond. Dat steeds meer confraters gedwongen waren daarbuiten hun broodwinning te zoeken, kon hem niet tot mentale soepelheid op dat vlak bewegen. Inzake de magistratuur durfde hij wel buiten de traditionele kaders te denken. Hij laakte de politieke benoemingen en wilde komen tot meer rechtszekerheid voor de burgers en een betere werking van het gerechtelijk apparaat door het systeem van de alleenzettelende rechter en een meer representatieve samenstelling van de jury, al weigerde hij daarbij wel om tactische redenen een volledige democratisering. Zijn discrete, maar daarom niet minder wezenlijke steun aan de nieuwe richting in het strafrecht paste in dezelfde gedachtegang, evenals zijn sympathie voor de arbitrage tussen staten.

Een andere complexe spanning in zijn denken is zeker die tussen positivisme en natuurrecht, die hem van jongs af intrigeerde en hem eigenlijk nooit meer losliet. In zijn proefschrift probeerde hij het natuurrecht tevergeefs te funderen als een wetenschap. Aan het einde van zijn leven verdedigde hij uiteindelijk het *hominisme*, dat de basis van het recht bij de menselijke natuur legde en dat hij zonder schroom als een mogelijke invulling van het natuur-

recht typeerde. Dat hij tot op zekere hoogte ook de aantrekkingskracht van de natuurwetenschappen en van het wetenschappelijk positivisme van Auguste Comte heeft ondergegaan, is echter niet helemaal te ontkennen, maar dan niet zozeer op het theoretische vlak dan wel in de praktijk, getuige daarvan zijn inspanningen voor de juridische bibliografie en de redactie van de *Pandectes belges* op basis van een veelheid aan rechtsbronnen. In het algemeen achtte Picard rechtsfilosofie trouwens van wezenlijk belang voor elke jurist, standpunt waarmee hij eens te meer tegen de stroom in roeide. Hij weigerde zich neer te leggen bij de door Immanuel Kant voorgestane scheiding tussen juristen en filosofen, die argumenteerde dat juristen zich uitsluitend moesten beperken tot de techniek van het recht, terwijl de eigenlijke reflectie over het recht, inbegrepen de vraag naar de rechtvaardigheid ervan, toekwam aan de filosofen.

Onvermijdelijk vertonen tot slot ook zijn opvattingen over recht *versus* ras en natie dat breukvlak. Afgezien van de band die hij legde tussen socialisme en antisemitisme, voor hem synoniemen, als gevolg van een vernauwing van het Jodendom tot het grootkapitaal, blijkt dat bijvoorbeeld ook uit het feit dat hij het ras als de belangrijkste motor achter de rechtstotaliteit beschouwde. Concreet beperkte hij zijn antisemitisme echter tot wetgevend ingrijpen en nam hij afstand van radicalere maatregelen. Zijn Belgisch nationalisme is evenmin zo ééndimensionaal als het op het eerste gezicht lijkt. Hij verdedigde de eenheid van het land waarvan hij een inwoner was en veroordeelde pogingen tot regionalisering, maar erkende wel de onfortuinlijke situatie van de Nederlandstaligen, waarvan de oplossing de pendant was van zijn befaamde âme-belgetheorie. Daarom steunde hij de in zijn ogen rechtmatige eisen van de Vlaamse Beweging en aanvaardde hij in Vlaanderen en Brussel tweetaligheid, niet voor Wallonië. Zijn idolatrie voor de kolonisatie van Congo stond tenslotte aanvankelijk geenszins een kritische houding in de weg.

Uit het geheel van zijn rechtsdenken komt Picard finaal veeleer naar voor als een janusfiguur. Hij was een buitengewoon scherp observator van de gebeurtenissen van zijn tijd en heeft als een visionair soms zeer progressieve standpunten ingenomen. Evenzeer bleef hij echter altijd, hoe ver hij ook ging, een vertegenwoordiger van de burgerij waartoe hij behoorde, wat tot op zekere hoogte aan de grondslag ligt van een in wezen conservatieve ingesteldheid en een vaak aanwezige verbittering op latere leeftijd. Dat dilemma – als het ware het éne en het andere willen, geen echte keuze durven maken omdat het nog alle kanten opkon, maar wel ten volle beseffend dat wat was geweest niet meer zou kunnen zijn – is constant aanwezig.

4.2. Emanatie van een veranderend Belgisch rechtsdenken

Het rechtsdenken van Picard geldt daarmee als een emanatie van de transformatie van het Belgische rechtsdenken in het fin de siècle. Picard lijkt zich te conformeren aan bredere Belgische ontwikkelingen en situeert zich nooit in het ijle. Op veel vlakken was hij weliswaar binnen zijn tijd een pionier en formuleerde hij vernieuwende ideeën die een meerderheid van juristen (nog) niet kon bijtreden, maar hij deelde die doorgaans wel met (een beperkt aantal) medestanders. Ook daar waar hij respect vroeg voor de traditie stond hij evenmin alleen.

Op rechtsfilosofisch vlak voerde Picard in de Belgische rechtsleer zo bijvoorbeeld het verzet aan tegen de *Exegetische school* van de Gentse hoogleraar François Laurent. Zijn brede visie op de rechtsbronnen werd mee uitgedragen door Charles Faider en Prosper de Haulleville, maar kreeg pas na de eeuwwisseling voet aan de grond in de academische wereld. Eenzelfde sociale invulling van rechtvaardigheid was eveneens aanwezig bij Hector Denis.

Naar vormgeving van het recht sloten zijn encyclopedische en juridische projecten aan bij de diverse pogingen van Paul Otlet en Henri Lafontaine om een uitdijende wereld alsnog te bevatten. Inzake rechtsonderwijs bouwde hij voort op de bevindingen van Auguste Beernaert en werd zijn kritiek op de overdreven aandacht voor het Romeins recht door tal van tijdgenoten bijgetreden.

Met betrekking tot de vermaatschappelijking van het recht en de strijd om democratie nam hij afstand van de gebruikelijke liberaaleconomische visie en was hij de voorman van een aanzienlijke groep jongere juristen, in hoofdzaak advocaten, die het sociale vraagstuk als een juridisch probleem opvatte en daarom pleitte voor sociale wetgeving en algemeen stemrecht. Met zijn in wezen elitaire opvatting van democratie plaatste hij zich in het centrum van de Belgische rechtsleer.

Wat zijn visie op de hervorming van het gerecht betreft, was zijn procesgebonden invulling van de deontologie van de advocaat typisch voor de *ancien* van de balie die hij was. Op strafrechtelijk vlak schaarde hij zich voluit achter Jules Lejeune en Adolphe Prins. Inzake internationaal publiekrecht leunde hij aan bij de dynamische Belgische vredestraditie van voor de Eerste Wereldoorlog met Gustave Rolin-Jacquemyns, Beernaert en Lafontaine als exponenten.

Eén en ander gaat tot slot ook op, zij het in mindere mate, voor zijn ideeën over recht *versus* ras en natie. Dat hij in België de onmiskenbare heraut was van het racistische antisemitisme kan niet ontkend worden, maar hij had met Destrée en Hennebicq twee even onverkwikkelijke navolgers en werd daarenboven gedragen door een betekenisvolle onderstroom van de Belgische samenleving. Zijn nationalisme herhaalde met de âme-belgetheorie wat al veel langer leefde in Brusselse kringen. Uniek daarentegen was zijn volgehouden steun aan de Vlaamse beweging, die echter niet onbegrensd was. Met zijn prokoloniale houding isoleerde hij zich binnen de BWP, maar versterkte hij het invloedrijke kamp van zij die baat haalden uit de kolonisatie.

4.3. Emanatie van een veranderend Europees rechtsdenken

Op een tweede bovenliggend niveau blijkt het rechtsdenken van Picard tevens heel wat affiniteiten te vertonen met wat in de rest van West-Europa aan de gang was en mag hij bijgevolg eveneens gezien worden als een emanatie van een veranderend Europees rechtsdenken.

De bestaande primauteit van de wetgeving en de ontoereikendheid van een exegetische respectievelijk legistische benadering werd in Frankrijk en Nederland op een min of meer gelijkaardige manier aangevallen door juristen als François Géný, Raymond Saleilles, Hendrik Hamaker of Willem Molengraaff, die allen een bredere rechtsbronnenleer voorstonden en doorgaans eveneens pleitten voor een herwaardering van de rechtspraak. Wat Duitsland betreft, fungeerde de latere Rudolf von Jhering met zijn idee van recht als strijd als een cruciale inspiratiebron voor de rechtsfilosofie van Picard. De oprichting van het Nederlandse *Paleis van Justitie* getuigde dan weer van eenzelfde onvrede over de kloof tussen recht en volk en van eenzelfde ambitie om die te willen overbruggen.

De vermaatschappelijking van het recht en de strijd om democratie waren op hun beurt zeker geen louter Belgisch fenomeen, maar beroerden evenzeer de buitenlandse tijdgenoten van Picard en dwongen ook hen positie in te nemen. In Duitsland kan de codificatie van het *Bürgerliches Gesetzbuch* niet los gezien worden van het door Otto von Gierke gepatroneerde debat rond '*die soziale Aufgabe des Privatrechts*', waarvan het sociale vraagstuk een substantieel onderdeel vormde. In Frankrijk wezen bijvoorbeeld juristen als Albert Tissier en Joseph Charmont op de onvolmaaktheid van de *Code civil* op dit vlak. In Nederland was Molengraaff de exponent van de sociaal

bewogen en politiek geëngageerde jurist. Hetzelfde ging slechts tot op zekere hoogte op voor Samuel Van Houten, die zich vooral door economische motieven liet leiden, maar desalniettemin een wezenlijke bijdrage leverde tot de democratisering van de Nederlandse samenleving.

De mosterd voor zijn ideeën over de hervorming van het gerecht haalde Picard eigenlijk voor een groot stuk uit het buitenland. Zijn opvatting over de deontologie van de advocaat en zijn inzet voor een democratischer jury waren in grote mate schatplichtig aan het Franse voorbeeld, daar waar hij voor het concept van de alleenzetelende rechter de steven had gewend naar Jeremy Bentham.

Inzake antisemitisme en racisme hertaalde hij tot slot voor een groot deel wat Franse auteurs als Edouard Drumont en Gustave Lebon hem hadden voorgezegd, daar waar zijn âme-belgetheorie in grote mate steunde op Ernest Renan.

4.4. Een origineel rechtsdenken

Tegelijk is Picard met zijn rechtsdenken ook veel meer dan louter een emanatie geweest. Wie hem alleen als dusdanig beschouwt, doet hem onmiskenbaar tekort. Zijn rechtsdenken vertoont uit zichzelf namelijk een grote originaliteit door zijn allesomvattend karakter. Voor Picard was de overgrote meerderheid van het menselijke handelen immers tot recht terug te brengen. Het bereiken van meer rechtvaardigheid moest voor hem altijd opnieuw het einddoel zijn, totdat er uiteindelijk geen recht meer zou nodig zijn. Elk deelaspect van zijn rechtsdenken legt daarvan getuigenis af. Vandaar bijvoorbeeld dat hij het sociale vraagstuk interpreteerde als een juridisch probleem dat alleen via het recht ten gronde kon worden opgelost door sociale wetgeving en algemeen stemrecht. Vandaar voorts zijn ijver voor een betere werking van het gerecht, dat de toepassing van het recht moest garanderen, en zijn inzet voor een vulgarisering van het recht, zodat dat opnieuw met het algemeen belang zou samenvallen. Vandaar uiteraard dat een billijke taalwetgeving voor de Vlamingen bij hem een wezenlijk onderdeel vormde van zijn nationalisme. Vandaar tot slot dat hij zijn antisemitisme en racisme eveneens vertaalde naar een juridische essentie.

Een dergelijk holistisch of totalitair rechtsdenken, waarin politieke en filosofische opvattingen onmiddellijk in het recht zijn opgenomen en daadwerkelijk geïntegreerd, is nadien door geen enkele Belgische of zelfs Europese jurist nog uitgedragen. Pas in dat licht krijgt de inschatting van

Emiel Van Dievoet, die Picard in 1943 betitelde als de belangrijkste Belgische jurist van de negentiende eeuw, zijn werkelijke volle gewicht. Vanuit een dergelijke interpretatie blijkt het grote contrast met Laurent, wiens rechtsopvatting er in essentie op neerkwam dat hij recht wilde begrenzen. In tegenstelling tot de non-conformist Picard die als praktizijn een zeer ruime theoretische horizon koesterde, was Laurent een conformistische dogmaticus die het recht finaal op zichzelf beschouwde en met klem weigerde het te betrekken op sferen die er volgens hem niets mee te maken hadden, zie bij wijze van illustratie zijn afkeer van het natuurrecht of zijn houding ten aanzien van het sociale vraagstuk, dat hij vanuit zijn logica alleen kon zien als een moreel probleem waarvoor juridische oplossingen hoogst ongepast waren. Omgekeerd zag Picard de levensbeschouwelijke strijd, die Laurent zo essentieel achtte, toch altijd veeleer als een obstakel. Zo beschouwd zou men Picard in zekere zin kunnen zien als het ultieme vuurwerk van de negentiende-eeuwse intellectuele burgerij, als het decadente hoogtepunt dat zijn eigen ondergang vat, maar die niet kan beletten. Het ontbreken van een later juridisch totaalconcept, en daarmee samenhangend het letterlijk bijna volledig uit de herinnering verdwijnen van de visie van Picard, is dan misschien minstens evenzeer een gevolg van de democratisering op zich, als van de fascistische, nationaalsocialistische en communistische ontsporingen daarvan in de twintigste eeuw.

AFKORTINGEN

BWP
ULB

Belgische Werklieden Partij
Université Libre de Bruxelles

Bart Coppein
bart_coppein@yahoo.com